

АНОТАЦІЯ

Долгочуб В.А. Практики реконструкції та способи репрезентації традиційної культури в Україні на початку ХХІ ст. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія». – Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2020.

Зміст анотації

У *вступі* розкриваються мета й основні завдання дисертаційного дослідження, окреслюється методологія, зазначаються хронологічні й територіальні рамки дослідження, вказуються основні досягнення дисертанта.

У *першому розділі* проаналізовано джерела, наукова література і методологія, що застосовувались в ході написання всієї дисертаційної роботи.

Зокрема, було сформовано джерельну базу, яка охоплює різні види джерел: архівні справи, опубліковані й розміщені в мережі Інтернет наративи реконструкторів традиційної культури, матеріали ЗМІ, відеозаписи, польові експедиційні матеріали (інтерв'ю, анкети, фотографії) тощо. Для вирішення кожного із завдань підібрано специфічний перелік джерел, однак найбільший акцент зроблено на тих, які дане дослідження і вводить у науковий обіг.

Виявлено, що в радянській етнографії концепт традиційної культури був тісно пов'язаним із теорією етносу і слугував передовсім для фіксації тягlosti культури на тлі динамічної «боротьби класів». Натомість в англоамериканській, німецькій та французькій історіографії традиція пов'язувалась, в основному, з політичною та релігійною сферами суспільного життя, простою звичкою, а пізніше – з цінностями та цілями. Починаючи з 1960-х років тривають спроби деконструкції таких концептів, як «традиція», «народна культура», «автентичність», однак, як показано у даній роботі, у країнах «наздоганяючої модернізації» їхнє аналітичне застосування є релевантним і може слугувати для

виокремлення явища реконструкції традиційної культури з-поміж інших суспільних практик.

В якості методології використовувалась теорія практик (practice theory), найповніше представлена у працях П. Бурдьє та М. де Серто, а також окремі положення інтерпретативної антропології К. Гірца та символічного інтеракціонізму І. Гофмана.

Другий розділ роботи присвячено концептуалізації та репрезентації української традиційної культури у ХІХ-ХХ ст.

Прослідковано процес формування образу української традиційної культури в етнографічному дискурсі ХІХ – початку ХХ століть. Повсякденні й ритуальні практики селян підлягали етнографічній типологізації, жанровому розмежуванню, наративізації з подальшою публікацією в якості «канонічних» текстів. Збирачі й дослідники фольклору керувалися специфічними техніками відбору: головними критеріями для них були *естетичність* і *незвичність*; крім того, перевага надавалась пісенному фольклору, простому опису – над поясненням. Висловлено припущення, що цей образ остаточно сформувався на 1917 р. Подальші його трансформації були безпосередньо пов'язані з культурною політикою радянської влади, зокрема зі спробами адміністративного «керування» фольклором.

У загальних рисах розглянуто «ренесанс етнічного» в СРСР у 1960-80-х рр., який позначився а) теоретичною розробкою проблематики, пов'язаної з етносом та етнічною культурою; б) переосмисленням та використанням народних традицій в якості «нової соціалістичної обрядовості»; в) розбудовою мережі етнографічних музеїв під відкритим небом; г) поширенням кітчевого фольклоризму (*шароварщини*) на рівні академічного і аматорського виконання; г) молодіжним фольклорним рухом (МФР), який мав за мету якомога точніше виконувати фольклор на сцені або відродити його в міському побуті; д) інституціоналізацією традиційних ремесел і промислів художньо-промисловими підприємствами та спілками.

У *третьому розділі* проаналізовано тип суб'єктивності, який породжує практику реконструкції і сам формується «доформовується» нею. Біографічна

ситуація кожного респондента вивчалася з різних боків задля того, щоб якнайповніше відобразити його/її стратегії пізнання й оволодіння традиційною культурою, мотивацію у цій діяльності, обізнаність у локальній специфіці, вплив на повсякденне життя і рівень зацікавленості у тій самій темі близьких людей, передовсім дітей. На основі комплексу різноманітних джерел показано, що реконструктори народних ремесел і промислів, а також фольклористи-практики переважно наслідують традиційний тип опанування навичок, фактично – переймають традицію. Додатково розглянуто питання, чому на початок ХХІ ст. точна реконструкція традиційного фольклору є вузькоспеціалізованою справою. Практики неоязичників демонструють складніші відносини з традиційною культурою, адже ця група орієнтується на відтворення культури, від якої вона відмежована значно більшим часовим відтинком. Уперше проаналізована роль знань і навичок, безпосередньо перейнятих неоязичниками від своїх родичів (за традицією). Уточнено, що українське неоязичництво *на рівні практики* зводиться передовсім до реконструкції традиційної обрядової культури, відомої з етнографічного дискурсу кінця ХVІІІ – початку ХХ ст. Досліджені приклади приватних скансенів та агросадиб включені до процесів розвитку локальних спільнот, до яких вони територіально належать. Більшість із них була заснована людьми з вищою освітою з-поза меж цих самих спільнот з сентиментальних, ідеологічних або комерційних міркувань.

На основі польових матеріалів в якості гіпотези було виділено 7 умов, за яких практики реконструкції безпосередньо наближаються до практик носіїв традиції і які, в свою чергу, у майбутньому можуть (заново) запустити механізм міжпоколінневої традиції. Ця гіпотеза потребує перевірки у майбутньому, зі зміною одного-двох поколінь.

Четвертий розділ присвячено способам репрезентації української традиційної культури на початку ХХІ ст.

Так, у ньому показано, що практики реконструкції та репрезентації народних ремесел на початку ХХІ ст. є передовсім творчою діяльністю професійних митців або аматорів, які за певних умов можуть переймати й

продовжувати локальну етнічну традицію. Основними векторами репрезентації такого роду культурної спадщини є одночасно естетизація та архаїзація, підкреслення вишуканості й художньої експресії та наголос на магичності. Ще одним неодмінним вектором репрезентації є підкреслення національної ідентичності за рахунок використання елементів традиційної матеріальної культури в якості символу. Реконструкції музейного типу хоча й відсилають до іншого часу і простору, вони також є самостійними культурними комплексами, призначення й застосування яких змінюються відповідно до попиту.

Реконструкція і репрезентація перформативних аспектів традиційної культури (фольклору і обрядовості) аналізувалась на прикладах «самодіяльної» народної творчості, практик сучасного фольклорного руху, сучасних «етнографічних весінь» і календарної обрядовості неоязичників. «Самодіяльні» колективи, якщо вони не є інституціоналізованою формою локальної традиції, створюють репрезентації етнічної культури, які беруть матеріал з традиційного фольклору, однак трансформують його відповідно до вимог сценічного виконавського мистецтва. У репрезентаціях традиційного фольклору наявний чіткий поділ на дві парадигми: кітч («шароварщину») і «автентизм». «Етнографічні весілля» в Україні на поч. ХХІ ст. варіюються в межах двох діапазонів: між «сільським» та «українським національним»; між перформансом і власне весіллям. Неоязичники включають традиційні обряди у специфічний релігійно-філософський контекст, надають їм нової інтерпретації, оздоблюють їх винайденими літургійними елементами.

У висновках підсумовано і систематизовано результати всього дослідження, а також намічені можливі стратегії розвитку основних положень дисертації.

Основними науковими положеннями дисертації, які містять наукову новизну і виносяться на захист, є такі:

- 1) Набула подальшого розвитку висловлена в історіографії ідея, що сплеск цікавості до етнічної культури і етнічності як такої в СРСР у 1960-1980-х рр. задав стартові умови для практик реконструкції традиційних ремесел і промислів, фольклору, музейних комплексів, а також

неоязичництва та військово-історичної реконструкції як пов'язаних із цим процесом явищ.

- 2) За результатами дослідження вперше встановлено, що практики реконструкції традиційної етнічної культури в Україні на початку ХХІ ст. охоплюють собою чоловіків і жінок (в рівній мірі) у широкому віковому діапазоні; демонструють складну просторову організацію (як в плані мобільності їхніх учасників, так і в плані цільової та ціннісної орієнтації); у переважній більшості випадків виявляються вписаними до ширшої індустрії hand-made товарів, «зеленого туризму» або інших видів культурного підприємництва.
- 3) На основі комплексу різноманітних джерел показано, що реконструктори народних ремесел і промислів, а також фольклористи-практики переважно наслідують традиційний тип опанування навичок, фактично – *переймають* традицію.
- 4) Уточнено, що українське неоязичництво *на рівні практики* зводиться передовсім до реконструкції традиційної обрядової культури, відомої з етнографічного дискурсу кінця ХVІІІ – початку ХХ ст.
- 5) Вперше визначено, що результатом діяльності такого роду реконструкторів є форми культури, відрефлексовані в якості етнографічних об'єктів і культурної спадщини. Ці форми демонструють широкий діапазон трансформацій відносно етнічної культури, до якої вони відсилають.
- 6) Доведено, що саме пряма залежність реконструйованих форм від етнографічного дискурсу уможливорює порівняння з реаліями «первинної» традиції. Саме під час такого порівняння категорія автентичності, позбавлена ціннісного навантаження, виявляється релевантною в якості технічного показника *точності*.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання для підготовки спеціальних курсів, написання узагальнюючих праць з етнології та культурної антропології, а також створення тематичних експозицій музеїв. Підсумовуючи реальний досвід реконструкторів традиційної

культури, дана робота може використовуватись для створення рекомендацій тим, хто збирається займатися або вже займається цим видом діяльності.

Особистий внесок здобувача. Зміст дисертаційної роботи розкрито у восьми публікаціях в українських і двох зарубіжних виданнях (в т.ч. 1 видання країни ЄС), а також тезах, опублікованих за матеріалами наукових конференцій.

Матеріали дисертації пройшли *апробацію* в ході шести наукових конференцій та одного круглого столу:

1. Міжнародна науково-практична конференція «Кайндлівські читання», присвячена 150-річчю від дня народження Р.Ф.Кайндля, м. Чернівці, ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 23 вересня 2016.
2. Всеукраїнська науково-практична конференція «Знакові постаті вітчизняної гуманітаристики у національно-культурному самоствердженні України», м. Київ, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 25 травня 2017 р.
3. Conferința internațională “Identități etno-confesionale și reprezentări ale celuilalt în spațest-european: între stereotip și voința de a cunoaște”, м. Яси, Румунія, 2-5 листопада 2017 р.
4. VIII Міжнародна наукова конференція «Етнічна культура в глобалізованому світі», м. Одеса, ОНУ ім. І.І. Мечникова, 16-17 листопада 2017 р.
5. Міжнародна наукова конференція «Археологія, етнологія та охорона культурної спадщини Південно-Східної Європи», м. Одеса, ОНУ ім. І.І. Мечникова, 27-29 вересня 2018 р.
6. X Міжнародна наукова конференція «Одеські етнографічні читання» (Фронтір в етнокультурному контексті), м. Одеса, ОНУ ім. І.І. Мечникова, 12-13 вересня 2019 р.
7. Всеукраїнський круглий стіл «Сучасне язичництво (неоязичництво) у міській культурі: український та європейський контексти», м. Київ, КНУ ім. Т.Г. Шевченка, 18 жовтня 2019 р.

Ключові слова: реконструкція, репрезентація, традиція, традиційна культура, фольклоризм, неоязичництво.

ABSTRACT

Dolgochub V. Reconstruction practices and ways of representation of the traditional culture in Ukraine at the beginning of the XXIst c. - The Qualifying scientific work on the Manuscript rights.

The thesis for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy (PhD) by speciality 032 – «History and Archeology». Odesa National University by I.I. Mechnikov. – Odesa, 2020.

The contents of the abstract

The introduction reveals the aims of the dissertation research, defines the methodology, indicates the chronological and territorial framework of the study, observes the main achievements of the dissertation.

In *the first chapter* the author analyzes sources, scientific literature and methodology that were used during the work on the dissertation.

During the investigation ramified source base was formed: it consists of archive materials, published on paper and on the Internet narratives of the traditional culture reconstructors, media publications, visual content, field expeditionary materials (interviews, questionnaires) etc. For each task of the research particular source list was used, but the main emphasis was made on those, which were proposed for the scientific circulation for the first time.

The author revealed that the concept of traditional culture in Soviet ethnography was closely connected with “ethnos theory” and served to fix cultural continuity on the background of the dynamic “class struggle”. Meanwhile in English, American, German and French historiography tradition was connected mostly with political and religious aspects of social life, with ordinary habit, later – with values and aims. Since the 1960^s attempts of deconstruction of such concepts as “tradition”, “folk culture”, “authenticity” have been continued, but, as it is shown in this research, in

the countries of “overtaking modernization” usage of these concepts is relevant and can serve to single out the phenomenon of traditional culture reconstruction from other social practices.

As methodological background the author used the practice theory, proposed first of all in the works of Pierre Bourdieu and Michel de Certeau, as well as particular positions of the interpretative anthropology of Clifford Geertz and Erving Goffman`s symbolic interactionism.

The second chapter is devoted to conceptualization and representation of the Ukrainian traditional culture in the 19th and the 20th cc.

Formation of the Ukrainian traditional culture image in the ethnographical discourse of the XIXth – beginning of the XXth cc. was considered. The author claims that during the process routine and ritual practices of the peasants were subjected to be ethnographically typologized, separated by genres, narrativized with further publication as “canonic” texts. Folklore collectors and researchers were guided by specific techniques of selection: main criteria for them were aesthetics and strangeness; high preference was given for the song folklore, for simple description – over explanation. The author supposes that this image finally had been formed by 1917. Its further transformations were connected with cultural policies of the Soviet authorities, especially with the attempts of administrative “management” of folklore.

The “ethnic renaissance” in the USSR in the 1960-1980-s was examined in the most important traits, such as a) theoretizing about the issues, connected with ethnos and ethnic culture; b) rethinking and using of folk traditions as the “new socialistic rituality”; c) development of the open-air ethnographic museums network; d) spreading of kitsch folklorism on the levels of academic and amateur performance; e) youth folkloristic movement, aimed to perform folklore on the scene accurately or to revitalize it in the city everyday life; f) institutionalization of traditional craftworks as art-industrial factories and associations.

In *the third chapter* The type of subjectivity that generates the reconstruction practice and is “reformed” by it was analyzed. Biographical situation of each respondent was studied from different positions to clarify as fully as possible his/her strategies of traditional culture cognition and appropriation, his/her motivation,

awareness of local specificity, influence on everyday life and interest in this activity of reconstructor`s family, mostly children. Basing on the different kinds of sources, it was shown that the reconstructors of traditional craftworks, as well as folklorists-practitioners usually inherit their skills traditionally, in fact – they inherit the tradition. An issue of highly specialized character of accurate traditional folklore reconstruction was considered additionally. Practices of Neopagans demonstrate more complicated relations with the traditional culture because of the great temporal gap with the valuable for them period of time. The role of skills and knowledge, directly inherited by Neopagans from their relatives, was analyzed for the first time. The author clarified that *on the practical level* Ukrainian Neopaganism can be considered as reconstruction of traditional ritual culture, known from the ethnographical discourse of the late XVIIIth – beginning of the XXth cc. Private open-air museums and ethnographical farmsteads, regarded in this research, are engaged in the development process of their local communities. Most of them were established by persons with higher education from outside of this community, guided by sentimental, ideological or commercial motivation.

Summing up the expeditionary materials, the author defined 7 conditions of direct approximation of reconstruction practices to the exact traditional practices and further this approximation can start the process of intergenerational tradition again. This hypothesis needs verification in future, with change of one-two generations.

The fourth chapter is devoted to the ways of the Ukrainian traditional culture representations in the beginning of the 21st c.

Reconstructions and representations of folk craftworks at the beginning of the XXIst c. are mainly creative activity of professional artisans and amateurs, who can inherit ethnic local tradition under certain conditions. Primary features of such cultural heritage representation are aestheticization and archaization, underlying of elegance, art expression and magic. One more fundamental representational vector is emphasizing of national identity by using the elements of traditional material culture as symbols. Reconstructions in private open-air museums refer to another time and space, but also they are autonomous cultural complexes, which functions and exploitation can change according to the demand.

Reconstruction and representation of performative aspects of traditional culture (folklore and rituality) were analyzed on the examples of “samodiyal`nist`” (amateur folklorism), contemporary folkloristic movement, “ethnographical weddings” and calendar rituality of Neopagans. “Samodiyal`ni” ensembles, except those, which are institutionalized forms of local tradition, create representations of ethnic culture on the material of traditional folklore, transformed according to the requirements of scenic performance. There are two paradigms in traditional folklore representations: kitsch (“sharovarschyna”) and “authenticism”. “Ethnographical weddings” in Ukraine at the beginning of the XXIst c. vary between frames of “peasant” and “Ukrainian national”; between performance and wedding as it is. Neopagans add traditional rites into specific religious and philosophical context, give them new interpretations, decorate them by invented liturgical elements.

The conclusions sum up and systemize all author`s assertions and strategies of their further development are matched.

The main theses of the dissertation, which contain scientific novelty:

- 1) The author develops an idea that the “ethnic renaissance” established the start conditions for the reconstruction practices of traditional craftworks, folklore, museum complexes and the Neopaganism, as well as military historical reconstruction as the phenomena, related to this process.
- 2) The author defined at first that the practices of the traditional ethnic culture reconstruction in Ukraine in the beginning of the 21st c. engage man and women equally in wide age diapason; they demonstrate complicated space organization (concerning their mobility as well as their target and value orientations); most of such practices adjoin hand-made industry, “green tourism” or other types of cultural enterprising.
- 3) Using the complex of different sources, the author defines that the reconstructors of folk crafts and practical folklorists-practitioners mostly use traditional type of skills formation, in fact they *inherit* tradition.
- 4) The author clarified that *on the practical level* Ukrainian Neopaganism can be considered as reconstruction of traditional ritual culture, known from the ethnographical discourse of the late XVIIIth – beginning of the XXth cc.

- 5) The products of reconstructors` activity were identified as cultural forms, reflected as ethnographical objects and cultural heritage. These forms demonstrate wide spectrum of transformations concerning ethnic culture, which is represented by them.
- 6) The author proved that direct dependence of reconstructed forms from the ethnographical discourse enables the comparison with the realities of the “original” tradition. During the very comparison the category of “authenticity”, purified from value assertion, can be used as technical indicator of *precision*.

The *practical significance* of the results of the study lies in the possibility of their using in special courses and generalizing works in Ethnology and Cultural Anthropology, as well as creation of museum expositions. Summing up real experience of the reconstructors of the traditional culture, this work can be used as recommendations for people, who want to start such activity or who is already engaged in it.

Personal contribution of the applicant. Content of the thesis is represented in eight publications in Ukrainian scientific magazines and two publications in the foreign scientific magazines (including one magazine from country - the EU member).

The main materials of the dissertation were tested in speeches at six scientific conferences and one round table:

1. International scientific-practical conference “Kaindl readings”, devoted to the 150 anniversary of R. Kaindl, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, the 23^d of September, 2016.
2. National scientific-practical conference “Prominent names of Ukrainian Humanitarian Studies in national and cultural self-affirmation of Ukraine”, M.T. Rylsky Institute of Art, History, Folklore and Ethnology of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, the 25th of May, 2017.
3. Conferința internațională “Identități etno-confesionale și reprezentări ale celuilalt in spațest-european: intre stereotip și voința de a cunoaște”, Iași, Romania, the 2-5th of November, 2017.

4. VIII International scientific conference “Ethnic culture in globalized world”, I.I. Mechnikov Odesa National University, the 16-17th of November 2017.
5. International scientific conference “Archeology, Ethnology and Cultural heritage of South-Eastern Europe preservation”, I.I. Mechnikov Odesa National University, the 27-29th of September, 2018.
6. X International scientific conference “Odesa ethnographical readings” (Frontier in ethnocultural context), I.I. Mechnikov Odesa National University, the 12-13 of September, 2019.
7. National round table “Contemporary Paganism (Neopaganism) in urban culture: Ukrainian and European contexts”, T. Shevchenko Kyiv National University, the 18th of October, 2019.

Key words: reconstruction, representation, tradition, traditional culture, folklorism, Neopaganism.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

Статті у фахових наукових виданнях та виданнях, включених у міжнародні наукометричні бази:

1. Dolhochub V. Military-historical reconstruction of the Middle Ages in Ukraine in the beginning of the 21st c. // *Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej* (Scientific Journal of Polonia University). 2021. Vol. 45. № 2. P. 26-35.
2. Долгочуб В.А. Військово-історична реконструкція доби середньовіччя в Україні на початку XXI ст. // *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe* (East European Scientific Journal). 2020. Вип. 59. Т. 3. С. 9-14.
3. Долгочуб В.А., Петрова Н.О. Конструювання образу української традиційної культури в етнографічному дискурсі XIX ст. // *Записки історичного факультету*. Вип. 27. Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова, 2016. С. 52-65.
4. Долгочуб В.А. «Культурна пам'ять» у дискурсі та практиках реконструкторів української традиційної культури // *Народна творчість та етнологія*. 2017. № 5. С. 25-31.

5. Долгочуб В.А. Практики реконструкції українського традиційного весілля на початку XXI ст. // Записки історичного факультету. Вип. 29. Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2018. С. 7-26.
6. Долгочуб В.А., Петрова Н.О. Прояви локальності в позаакадемічній реконструкції української традиційної культури // Народна творчість та етнологія. 2016. № 5. С. 18-22.
7. Долгочуб В.А. Традиція і традиціоналізм у методологічному контексті теорії практик // Записки історичного факультету. Вип. 28. Одеса: ОНУ імені І.І.Мечникова, 2017. С. 365-381.

Статті в інших наукових виданнях:

1. Долгочуб В.А. Відновити чи винайти традицію: практики позаакадемічної реконструкції української традиційної культури // Традиція і традиціоналізм. Альманах (2016-2017). Вінниця, 2017. С. 74-89.
2. Долгочуб В.А. Реконструкція та репрезентація української традиційної культури в діаспорах Румунії та Киргизстану // Матеріали до української етнології. 2017. Вип. 16 (19). С. 105-111.
3. Долгочуб В.А. Традиційні практики і практики традиціоналістів: традиційність у світлі теорії практик // Традиція і традиціоналізм. Альманах 2018. К.: Видавець Руслан Халіков, 2018. С. 17-33.

Тези у збірниках матеріалів наукових конференцій:

1. Долгочуб В.А. Реконструкція традиційної культури слов'янських народів у субкультурі українських «анастасіївців» // Матеріали 72-ї звітньої студентської наукової конференції історичного факультету Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова. Одеса, 2016. С. 82-93.
2. Долгочуб В.А. Рефлексії над польовими дослідженнями календарної обрядовості українських неоязичників // Сучасне язичництво (неоязичництво) у міській культурі: український та європейський контексти: збірник матеріалів круглого столу (Київ, 18 жовтня 2019 р.). К.: КНУ ім. Т.Г. Шевченка 2020. С. 10-12.

3. Dolhochub V. Ukrainian identity, (re)constructed by the Neopagans // Conferința internațională “Identități etno-confesionale și reprezentări ale celuilalt in spațest-european: intre stereotip și voința de a cunoaște”. 2-5 noiembrie 2017. Iași, 2017. P. 12.